

ВИМОГА ПОСЛІДОВНОСТІ: ЗМІСТ І РОЛЬ У ПРАВОВОМУ РЕГУЛЮВАННІ

У нинішній час глобальних трансформацій у праві, які стали наслідками економічних, політичних та культурних перетворень, актуалізується проблематика спроможності права як соціального регулятора виконувати свої головні функції щодо упорядкування суспільних відносин на загально визначених цивілізаційних засадах. Зокрема, постає питання про те, наскільки право може бути передбачуваним, розумно стабільним та одночасно релевантним відносно потреб суспільного розвитку. У цьому зв'язку важливим є аналіз тих суб'єктів, які уповноважені на створення права, на його застосування при виконанні владних функцій, тих, хто реалізує у повсякденному житті можливості, надані правом, а також тих принципів, на яких засновується правове регулювання суспільних відносин. Це спонукає нас звернутись до концепції верховенства права як мірила діяльності уповноважених на здійснення публічної влади суб'єктів, який також все більше набуває ключового значення і для приватноправових відносин.¹

В умовах триваючих перетворень, що відбуваються в українському суспільстві, формування правових традицій, становлення громадянського суспільства, особливо актуальним є зміцнення довіри в суспільстві, зокрема довіри до влади в особі її представників. Право як універсальний соціальний регулятор претендує на те, щоб служити авторитетним засобом підтримки довіри та законних очікувань між учасниками суспільних відносин. Авторитет та верховенство права як системи правил поведінки виправдовуються для суспільства тим, що ці правила базуються на загальнолюдських цінностях – рівності, свободі та гуманізмі як вихідних засадах правового регулювання.² Проф. С. Погребняк пояснює, що при цьому ефективна реалізація верховенства права як «ціннісного сплаву» загальних засад права гарантується втіленням у правове регулювання принципів правової визначеності, пропорційності і добросовісності (загальних принципів права).³

* Катерина Олександрівна Буряковська, доктор філософії у сфері права, асистентка кафедри теорії і філософії права, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. Kateryna Buriakovska, PhD in Law, Assistant at the Department of Theory and Philosophy of Law, Yaroslav Mudryi National Law University. e-mail: katyamandrikova@gmail.com

¹ У сучасних дискусіях навколо змісту верховенства права ставиться питання про те, чи може цей концепт бути застосовним у горизонтальних правовідносинах. Див. Paul Gowder, *The Rule of Law in the Real World* (New York: Cambridge, University Press, 2016).

² Станіслав Погребняк, *Основоположні принципи права (змістовна характеристика)* (Харків: Право, 2008), 38.

³ Там само.

Сьогодні беззаперечною лишається значущість вивчення їх практичного змісту та з'ясування переліку тих вимог, які формують їх основу. У цій статті зроблена спроба з'ясувати зміст та роль послідовності як вимоги, що впливає із принципу правової визначеності; продемонструвати досвід вивчення імплікацій послідовності як вимоги у системі нормативного регулювання; з'ясувати, яку інструментальну цінність несе ця вимога за умови її дотримання та які наслідки для правової системи у разі її недотримання.

Аналіз джерел судової та правоінтерпретаційної практики дав можливість ознайомитись лише із деякими аспектами послідовності як правової вимоги, яка, зокрема, конкретизується у галузях та правових інститутах систем національного, наднаціонального та міжнародного права. Серед українських дослідників можна виокремити таких дослідників, як С. Максимов, С. Погребняк, С. Рабінович, С. Савчин, С. Шевчук, Г. Христова та ін.; серед зарубіжних – А. Барак, А. Моубрей та ін. Філософське підґрунтя проведеної розвідки становили як україномовні роботи, зокрема, С. Максимова, С. Рабіновича, так і англомовні та перекладені зарубіжні дослідження таких авторів, як П. Гаудер, Дж. Роулз, Дж. Фінніс, Л. Фуллер.

І. Послідовність як загальносоціальна вимога

У словнику загальноживаних слів послідовність розглядається у таких значеннях: 1) певна черговість подій, явищ, етапів роботи тощо, порядок розташування чогось. У такому контексті послідовність – категорія теорії систем, яка розглядає будь-яку практичну діяльність як таку, що має системний характер, тобто вона є цілеспрямованою та алгоритмічною (виконуваною крок за кроком у певній послідовності) діяльністю;⁴ 2) логічність мислення, логічна обґрунтованість учення, світогляду, теорії тощо, відсутність у них суперечливих тверджень, положень і т. ін.; 3) вірність своїм принципам, переконанням, уподобанням тощо; наполегливість у виконанні своїх рішень, вірність і виконання своїх обіцянок. Причому в даному випадку має значення часовий вимір послідовності, що означає постійність протягом достатньо тривалого часу, відповідність обґрунтованим очікуванням інших. До прикладу, як відомо, у новій класичній економічній теорії існує поняття «раціональних очікувань», які формуються у економічних суб'єктів на підставі доступної інформації, зокрема стосовно майбутньої політики уряду та її наслідків. Представники біхейвористської економіки, а саме професор економіки Річард Талер⁵ і професор права Кас Санстейн, встановили, що люди переважно демонструють динамічно непослідовну поведінку, що негативно впливає, наприклад, на процеси управління компаніями. Тільки створення єдиних засад, які по суті є довго-

⁴ Костянтин Сорока, уклад. *Основи теорії систем і системного аналізу* (Харків: ХНАМГ, 2004), 9.

⁵ У 2017 р. Річард Талер отримав Нобелівську премію за внесок у поведінкову економіку. На протипагу про припущення раціональності вчинків економічних суб'єктів він висунув тезу про те, що на послідовність наших дій впливають «обмежена раціональність, соціальні переваги та нестача самоконтролю».

строковими рішеннями, а саме – розвиток, безперервне навчання та удосконалення або leap (бережливе виробництво) – сприятимуть мінімізації ризиків непослідовності поведінки людей.⁶ Примітно, що у 2004 р. американські економісти Е. Прескотт та Ф. Кідланд стали лауреатами Нобелівської премії з економіки 2004 р. «За внесок у вивчення впливу фактора часу на економічну політику і за дослідження рушійних сил ділових циклів». За допомогою теорії ігор ученим вдалося виявити, що довгострокові цілі монетарної політики є більш виграшними, ніж короткострокові, навіть якщо здаються вдалими, і «часова непослідовність» дій органу держави, що відповідає за монетарну політику, врешті-решт призводить до зовсім поганих результатів.⁷

Найбільш прямим англomовним еквівалентом послідовності є «consistency», означає: незмінність у поведінці, постійність у динаміці (постійність покращення), відповідність ідеям та цілям (узгоджена та послідовна політика)⁸ (Macmillan Essential Dictionary) або узгодженість частин одного цілого або ознак один з одним або ціле; сумісність, узгодженість поведінки або практики з професією або посадою (Merriam-Webster on-line dictionary).⁹ До речі, варто назвати ще один англomовний еквівалент послідовності як вірності своїм обіцянкам – «commitment», який у найкращій версії перекладається українською як «прихильність». Цей термін наразі набуває актуального значення в контексті здійснення відповідального бізнесу, який, серед іншого, виражає свою послідовну прихильність принципу поваги прав людини усіх тих, на кого він здійснює вплив.¹⁰

II. Імплікації послідовності у принципі правової визначеності

Передбачуваність та довіра виступають важливими засадами соціальної взаємодії, дотримання яких сприяє стабільності відносин між людьми та різними інституціями. У кожному суспільстві, де присутнє соціальне регулювання, люди очікують один від одного, а також від тих, хто створює норми-правила поведінки та компетентно вирішує справи на їх підставі, передбачуваного повождення. Передбачити та очікувати певну поведінку зазвичай можна, спираючись на норми, які описують таку поведінку. Можна допустити, що люди, таким чином, обмінюються між собою свого роду обіцянками поводити себе відповідно до загальних та обов'язкових норм. Звичайно, також можуть у суспільстві виникати і зобов'язальні відносини, які вимагають виконання їх сторона-

⁶ Річард Талер і Кас Санстейн. *Поштовх. Як допомогти людям зробити правильний вибір* (Наш Формат, 2017), 312.

⁷ Edward Prescott, *The Nobel Prize*, <https://www.nobelprize.org/prizes/economic-sciences/2004/prescott/biographical/>.

⁸ *Macmillan Essential Dictionary for Learners of English*, edited by Michael Rundell and Gwyneth Fox (Macmillan, 2003), 145.

⁹ «Consistent», *Merriam-Webster Dictionary*, accessed August 20, 2019, <https://www.merriam-webster.com/dictionary/consistent>.

¹⁰ *Керівні принципи щодо бізнесу і прав людини: Реалізація Рамкової програми Організації Об'єднаних Націй «Захист, повага і засоби захисту»*, пер. Катерина Буряковська, Юлія Разметаєва, Олена Уварова, Дмитро Філіпський, за заг. ред. Олени Уварової (Харків: Право, 2018).

ми конкретних зобов'язань та обіцянок. У будь-якому випадку, як пише Дж. Фінніс з цього приводу, обіцянки, їх подальше виконання або визнання справедливості претензій через їх невиконання існує значною мірою для загального блага, і, таким чином, виконання зобов'язань є єдино придатним засобом для досягнення як приватних цілей індивідуумів, так і загальносуспільних цілей на користь «спільноти» або «публіки», а не певних осіб.¹¹ Якими ж мають бути обіцяння, щоб у інших формувались релевантні очікування? У теорії та практиці осмислення верховенства права сформувався бачення того, що визначеність правових норм та практики їх застосування – одна із перших і найсуттєвіших вимог, що пред'являються людиною до права як соціального регулятора.¹² Послідовність та передбачуваність суб'єктів держави у створенні та належному оголошенні «легко доступних» правил, їх послідовне дотримання усіма зацікавленими особами сприяє тому, що правова система є стабільною та ефективною. Стабільність правової системи, як і будь-якої соціальної, означає існування усталеної структури та практики, злагодженість складових та елементів (явищ правової системи), здатність системи виконувати свої функції й завдяки цьому тривалий час перебувати в стані рівноваги, тобто нейтралізовувати зміни, які відбуваються в ній під впливом різноманітних зовнішніх і внутрішніх чинників.¹³

Правова визначеність, іноді названа «юридичною безпекою» («legal security»), найчастіше розкривається через такі складові: відсутність зворотної сили знову прийнятого закону («non-retroactivity») і законні (легітимні) очікування («legitimate expectations»). Недотримання цих вимог та критеріїв створює ризики для дестабілізації правової системи, впливає негативно на спроможність особи планувати свої дії.¹⁴

Дослідження змісту принципу правової визначеності дозволило виявити доволі цікаві імплікації послідовності як вимоги, яка забезпечує його дію та ефективне втілення, на рівні нормотворчості та практики правозастосування і тлумачення.

III. Послідовна нормотворчість

Законотворчість як провідна функція та монопольне повноваження держави є зовнішнім виразом та головним засобом проведення державної політики у різних сферах суспільного життя. Європейські регіональні стандарти наголошують на тому, що держава загалом при здійсненні своєї політики повинна дотримуватись взятих на себе зобов'язань, виконувати покладені на неї певні функції чи виголошені нею перед людьми певні обіцянки (п. 48), що по суті вимагає від держави бути послідовною у виконанні своїх обіцянок з тим, щоб це відповідало законним очікуванням усіх учасників суспіль-

¹¹ Джон Фінніс, *Естественное право и естественные права* (Москва, 2012), 554.

¹² Погребняк, *Основоположні принципи права*, 178.

¹³ Таїсія Огаренко, «Стабільність правової системи та соціально-правових відносин: умови та принципи», *Європейські перспективи* 3 (2013): 16–7.

¹⁴ Rule of Law Checklist. Adopted by the Venice Commission at its 106th Plenary Session (Venice, 11–12 March 2016), accessed August 20, 2019, [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2016\)007-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2016)007-e).

них відносин.¹⁵ Стала обопільність сподівань між законодавцем і суспільством є частиною самої ідеї функціонування правопорядку, про що пише Л. Фуллер у своїй відомій роботі «Моральність права».¹⁶ При цьому обґрунтованим буде мати на увазі застереження Дж. Ролза про те, що лише справедливі правила формують розумні очікування.¹⁷

Послідовність як вимога, що сприяє втіленню принципу правової визначеності, означає, що держава поводить себе передбачувано і одноманітно протягом розумно тривалого часу і не змінює правил без належного попередження про це населення. За влучним формулюванням Венеціанської комісії (ВК), послідовність нормотворчості врешті-решт, не є «самоціллю», а законодавство може і повинно змінюватись відповідно до суспільних потреб. Загрозливою є безумовна зворотна дія права у часі, а обмежене застосування правил зворотної сили до законів дозволяється лише в інтересах суспільства та відповідно до принципу пропорційності.¹⁸ Дійсно, послідовність як вимога, що висувається до нормотворчості, яка відповідає принципу правової визначеності, стосується не тільки перспективної дії правил поведінки чи їх скасування, але і їх можливої ретроактивної дії. Вимога послідовності нормотворчості у цьому випадку захищає людей від того, щоб їх становище не було погіршене шляхом повернення дії нормативно-правових актів назад. Сформульований ще давньоримськими юристами принцип «закон зворотної сили не має» (*non retroactivity*) спрямований на протидію сваволі законодавця, він і сьогодні служить гарантією безпеки людини, її довіри до держави.¹⁹ До речі, в німецькій літературі з державного права цей принцип є складовою більш загального принципу захисту довіри людей до держави.²⁰ Сьогодні правило про заборону зворотної дії закону у часі не визнається абсолютним, але відхід від нього повинен бути обґрунтованим. Принцип «*non-retroactivity*» не є категоричним навіть у сфері кримінального права, де він початково виступав у своїй найбільш суворій якості: європейське право прав людини передбачає можливість «покарання будь-якої особи за будь-яку дію чи бездіяльність, яка на час її вчинення становила кримінальне правопорушення відповідно до загальних принципів права, визнаних цивілізованими націями» (ст. 7 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод). Слід відзначити, що в контексті реформування кримінального законодавства України у відповідності до стандартів міжнародного кримінального права, зокрема Римського статуту, проблематика незворотності дії кримінального закону у часі є доволі актуальною.²¹

¹⁵ Report on the rule of law: European commission for democracy through law (Venice commission). Adopted by the Venice Commission at its 86th plenary session (Venice, 25–26 March 2011), accessed August 20, 2019, [https://www.venice.coe.int/WebForms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2011\)003rev-e](https://www.venice.coe.int/WebForms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2011)003rev-e).

¹⁶ Лон Фуллер, *Мораль права* (Київ, 1999), 196.

¹⁷ John Rawls, *A Theory of Justice*, revised edition (Harvard University Press, 1999), 207.

¹⁸ Rule of Law Checklist.

¹⁹ Микола Козюбра, ред. *Загальна теорія права* (Київ, 2015), 372.

²⁰ И. Изензее и П. Кирхгоф, *Государственное право Германии*, Том 1 (Москва: Юрид. лит., 1962), 311.

²¹ Див. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення гармонізації кримінального законодавства з положеннями міжнародного права № 9438 від 20 грудня 2018, http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=65266.

Принадібно відзначити, що нещодавно послідовність української соціальної політики стала предметом аналізу, який було здійснено Європейським судом з прав людини (далі – ЄСПЛ) у ході розгляду справи *Svit Rozvag, TOV and Others v. Ukraine* (2019).²² Справа стосувалась законодавчої заборони грального бізнесу, встановлення якої не супроводжувалось жодними компенсаціями для осіб, які придбали ліцензії на азартні ігри незадовго до встановлення цієї заборони. ЄСПЛ, визнаючи широку свободу розсуду законодавчого органу при реалізації соціальної та економічної політики та погоджуючись із необхідністю встановлення такої заборони із метою посилення безпеки, тим не менш установив, що відсутність компенсацій та швидка зміна політики (від менш суворої заборони на рівні постанови уряду до більш суворої – на рівні закону) призвели до порушення права власності заявників.

Послідовність нормативного регулювання актуалізувалась і у рішенні Конституційного Суду України (далі – КСУ), винесеному за конституційною скаргою ТОВ «МЕТРО КЕШ ЕНД КЕРІ», в якій останнє оскаржувало нестабільність прийняття змін до податкового законодавства, що призвело до порушення права товариства на мирне володіння своєю власністю: держава у надто короткий термін – два місяці – змінила регулювання щодо нарахування та сплати плати за землю щодо земельних ділянок, що розташовані на тимчасово окупованій території та перебувають у власності або користуванні, у тому числі на умовах оренди, фізичних або юридичних осіб, то надаючи цим платам статус переplat, то скасовуючи такий статус. Пояснювальна записка до проекту змін говорить про те, що законодавець таким чином намагався усунути, зокрема, «технічні» (!) помилки, які виникли під час внесення перших змін. КСУ визнав, що така непослідовна зміна регулювання поставила під загрозу принцип верховенства права та призвела до порушення основоположних прав людини, зокрема економічних свобод, які держава повинна захищати від ризиків, пов'язаних зі свавільними, непередбачуваними й необґрунтованими рішеннями та діями органів публічної влади, зокрема щодо податкового регулювання.²³

Рухаючись хронологічно прикладами української правової системи, врешті-решт, слід відзначити, що на послідовність законодавства як ключову складову верховенства права звернула увагу Венеціанська комісія у своєму нещодавньому висновку²⁴ щодо чергової судової реформи в Україні. ВК вважає, що існує чіткий зв'язок між сталістю судової системи і її незалежністю та рівнем довіри до судової влади. Судові реформи, які проводились в Україні кожного разу, коли змінювалось політичне керівництво, як

²² *Svit Rozvag, TOV and others v. Ukraine*, App. nos. 13290/11 and 2 others (ECtHR, 27 June 2019).

²³ Рішення Конституційного Суду України (Перший Сенат) у справі за конституційною скаргою від 23 березня 2017 року № 1989-VIII від 5 червня 2019 року № 3-р(І)/2019, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va03p710-19>.

²⁴ Закон № 193-ІХ запроваджує значні зміни до трьох головних сфер, які будуть описані нижче: а) нові правила щодо структури і ролі Вищої ради правосуддя (надалі – ВРП) та складу і статусу Вищої кваліфікаційної комісії суддів (надалі – ВККС); б) правила щодо зменшення кількості суддів Верховного Суду; в) правила щодо дисциплінарних заходів.

ззначається у висновку, створюють ризики зниження довіри громадян та суддів, ведуть до різноманітних тлумачень, у тому числі навіть до приписування недобросовісних намірів, яким можуть слугувати дані зміни. За таких умов необхідно представити переконливе обґрунтування для проведення нової реформи. Пояснювальна записка і, власне, пояснення, надані делегації Венеціанської комісії, не відповідають цій вимозі.

До речі, варто звернути увагу на те, що в теорії конституціоналізму стало функціонування суспільно-політичних інститутів є складовою більш широкого поняття, яке називається континуїтет держави, коли «конституційна система ґрунтується на наступності правил, процедур та інституцій», що пов'язано із «ідеями тяглості», тобто послідовного збереження та дотримання правил, в основі яких повага до прав людини та обмеження влади задля запобігання свавілляю і тиранії; такі правила повинні відтворюватися й примножуватися у постійній практиці діяльності органів публічної влади та приватних осіб.²⁵ За влучним висловом видатного Г. Лаутерпахта, який, втім, писав про континуїтет міжнародних організацій, «постійність ... сама по собі є елементом правової справедливості»,²⁶ адже метою наступності у праві міжнародних організацій є не спадкоємність цих організацій, а *постійне* відображення конкретних видів діяльності багатонаціонального органу, джерелом чого є рішення держав-учасниць.²⁷

Головним чином проблема у цій сфері виникає тоді, коли змінюється влада у ході виборів, коли мають місце певні надзвичайні та загрозові для права стани (збройні конфлікти, окупація тощо). Континуїтет проявляється у *правонаступності* (коли створюється фактично нова держава), *державному континуїтеті* (механізмах заміни виборних та призначуваних органів влади) і *територіальному континуїтеті* (територіальній цілісності держави).²⁸

З точки зору останнього аспекту, для України нині досить актуальним є питання територіальної цілісності та підтримання та захисту прав людини на територіях, які не підконтрольні уряду України. Сучасна концепція позитивних обов'язків у сфері прав людини базується на тому, що наявність конкретних контекстів та загроз для прав людини (збройний конфлікт, окупація) не скасовує головної задачі щодо забезпечення послідовності прав людини,²⁹ у тому числі і за рахунок відновлення контролю, гарантування та забезпечення прав і свобод людини на цих територіях.³⁰ Це зобов'язання

²⁵ Михайло Савчин, *Сучасні тенденції розвитку конституціоналізму у контексті глобалізації та правового плюралізму* (Ужгород, 2018), 100–7.

²⁶ Sir Hersch Lauterpacht, *The Development of International Law by The International Court* (London, 1958), 408.

²⁷ Hugo J. Hahn, "Continuity in the Law of International Organization," *Duke Law Journal* (1962): 379–422, <https://scholarship.law.duke.edu/dlj/vol11/iss3/3>.

²⁸ Савчин, *Сучасні тенденції розвитку конституціоналізму*, 100–7.

²⁹ *Pretty v. UK*, App. no. 2346/02 (ECtHR, 29 April 2002, final 29/07/2002).

³⁰ Див.: Ганна Христова, *Доктрина позитивних зобов'язань держави у сфері прав людини* (Харків, 2019).

спрямоване рівним чином на забезпечення «протяжності» захисту прав для людей, які тимчасово та вимушено знаходяться поза межами юрисдикції своєї держави.

IV. Послідовна практика застосування та тлумачення норм права

Послідовне застосування та тлумачення норм права – одна із вимог верховенства права, яка у загальному означає, що подібні випадки трактуються аналогічно. Ця вимога, як пише Дж. Роулз, істотно обмежує розсуд суддів та інших осіб, змушує їх виправдовувати відмінності, які вони роблять між особами та справами, посилаючись на відповідні правові норми та принципи.³¹ ЄСПЛ наполягає на тому, що державні органи повинні застосовувати норми права у «найпослідовніший спосіб» (consistent manner, utmost consistence),³² Венеціанська Комісія закликає органи влади «застосовувати послідовним чином санкції та стягнення».³³ Перед ЄСПЛ поставала низка справ, де він називав непослідовними дії органів державної влади, які суперечили їх попереднім рішенням і позиціям – визнавали незаконною допомогу по безробіттю, яку саму і встановили,³⁴ позбавляли права на земельну ділянку, яку раніше самі і надавали скажникам.³⁵ У справі *Rysovsky v. Ukraine* (2001) ЄСПЛ зробив важливий висновок про те, що державні органи не можуть перекладати на фізичних та юридичних осіб виправлення своїх «помилко», яких вони припустилися з недбалості, але виправлення також не можуть призводити до втручання у права особи, яка покладалася на легітимність добросовісних дій державного органу. Також ЄСПЛ вважає, що послідовність державних органів проявляється у слідуванні встановленим процедурам, які посилять прозорість і ясність їхніх дій, мінімізують ризик помилок.³⁶ Тобто встановлені в законі процедури належного застосування норм права формують легітимні очікування у осіб, на яких поширюється це нормативне регулювання. Застосування норм права як рух «крок за кроком» (англ. step by step) має вирішальне значення для досягнення справедливого результату. Це має важливе значення та особливо яскраво проявляється у межах кримінального процесу, де його кожна стадія (досудове розслідування, підготовче провадження, судовий розгляд, виконання вироку) має своє призначення та роль, а прийняті рішення трансформують одну стадію в іншу.³⁷

Справедливо відзначити, що і у сфері правозастосування та тлумачення норм права послідовність як вимога сприяє захисту легітимних очікувань людей та їх прав. Як

³¹ Rawls, *A Theory of Justice*, 208.

³² *Beyeler v. Italy*, App. no. 33202/96, (ECtHR, 5 January 2000), accessed August 20, 2019, HUDOC: database, [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"itemid":\["001-58832"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{).

³³ Rule of Law Checklist.

³⁴ *Čakarević v. Croatia*, App. no. 48921/13 (ECtHR, 26 April 2018, final 26/07/2018).

³⁵ *KIPS DOO and Drekalović v. Montenegro*, App. no. 28766/06 (ECtHR, 26 June 2018, final 26 September 2018).

³⁶ *Lelas v. Croatia*, App. no. 55555/08 (ECtHR, 20 May 2010).

³⁷ Леоніл Лобойко, «Співвідношення стадій логічної і функціональної послідовності у кримінальному процесі», *Питання боротьби зі злочинністю* 29 (2015): 99–108.

відомо, концепт законних очікувань є традиційним для європейського адміністративного права. Тут послідовність означає «слідування звичній адміністративній практиці інституції, із можливістю відступити від неї в конкретній справі за наявності достатніх підстав», що має бути обов'язково обґрунтовано письмово. Одночасно адміністративні службовці повинні публічно повідомляти громадськість про порядок вирішення тих питань, які належать до його компетенції, щоб таким чином сприяти захисту передбачуваності та стабільності своєї діяльності та законних очікувань людей.³⁸ До речі, в англійському праві «законні очікування» конкретизуються у принципі послідовного дотримання (втілення) владою раніше означеного політичного курсу (*the principle that policy must be consistently applied*). Цей принцип має важливе практичне значення, адже недотримання його є достатньою підставою для відповідного правового захисту особи, навіть за відсутності факту наявних законних очікувань у конкретної особи.³⁹

Принагідно відзначити роль судів як ключових суб'єктів застосування права, які одночасно подекуди відповідальні за формування уніфікованих підходів послідовного тлумачення та правозастосування. Проф. С. Максимов називає судові рішення «вищою формою буття права», «в яких акумулюється весь досвід осмислення права». Вони, на його думку, є «свого роду підвищенням кваліфікації (правової культури) всіх суб'єктів права», а «правосуддя об'єднує зусилля всіх гілок влади навколо завдання утвердження права».⁴⁰ При цьому однаково важливим є застереження про те, що лише додержання вимог справедливості під час здійснення судочинства дозволяє характеризувати його як правосуддя.⁴¹ Зокрема, вимога послідовного ставлення, без розрізненень та дискримінації, що, власне, іменується як неупередженість, є стрижневою засадою будь-якого судочинства. Цей аспект справедливості, який дорівнює формальній рівності, Венеціанська комісія розуміє так, що закони, навіть будучи несправедливими на практиці, мають застосовуватись однаково до всіх та запроваджуватись з логічною послідовністю. А загальна заборона дискримінації стримує дискримінацію окремих фізичних осіб чи груп осіб та попереджає або захищає від будь-якого необґрунтованого неоднакового підходу за будь-якою ознакою. Таким чином, виходить, що послідовне застосування одноманітного вирішення аналогічних справ, без збоїв у вигляді ухилів та упередженості, сприяє втіленню принципу справедливості як рівності. До речі П. Гаудер, переосмислюючи концепт верховенства права та його роль у реальному світі, доходять висновку, що саме верховенство права, яке наповнює конкретним

³⁸ The European Code of Good Administrative Behaviour, accessed September 03, 2019, <https://www.ombudsman.europa.eu/pdf/en/3510>.

³⁹ Марина Магрело, «Концепт «законних очікувань» і принцип юридичної визначеності: причинно-наслідковий чи симбіотичний зв'язок?» *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України* 3 (2013): 127–35.

⁴⁰ Сергій Максимов, «Правова реальність як предмет філософського осмислення» (автореф. дис. докт. юрид. наук, Харків, 2002).

⁴¹ Погребняк, *Основні принципи права*.

змістом ідеал юридичної рівності, створює передумови соціальної, політичної та матеріальної рівності.⁴²

З іншого боку, відповідальна роль судів, особливо вищих інстанцій, полягає у запровадженні механізмів, що дають можливість уникати суперечностей та забезпечувати узгодженість практики правозастосування, адже «єдине застосування закону є визначальним задля принципу рівності перед законом» та обумовлює довіру громадськості до судів та покращує громадську думку стосовно справедливості та правосуддя.⁴³

По-перше, уніфікація застосування норм права, як відомо, також забезпечується тим, що суди, особливо вищі судові інстанції, дотримуються своїх попередніх правових позицій, у тому числі під час тлумачення права. В англосаксонській традиції це правило становить основу доктрини судового прецеденту *stare decisis*, яка, як вважає С. Шевчук, «сприяє формуванню системи спільних ідеалів та правових принципів суспільства й держави, загальне визнання яких об'єднує розрізаних індивідів у єдину спільноту – суспільство».⁴⁴ При цьому, звичайно, існують підстави для відмови дотримуватись існуючих прецедентів і наведення цих підстав є обов'язковим, а самі вони мають бути беззаперечними.⁴⁵ У таких випадках суддя має раціонально та розумно оцінити «суть нових цінностей», якими він бажає збагатити свою правову систему, та проаналізувати їх сумісність із уже усталеними.⁴⁶

Європейський суд з прав людини дотримується принципу, згідно з яким він, *не будучи* формально зв'язаним своїми попередніми рішеннями, *не повинен* без наявності на те серйозних підстав відступати від своєї практики, що забезпечуватиме ефект правової визначеності і передбачуваності, а також рівності перед законом. Але ЄСПЛ вважає, що у разі потреби він повинен брати до уваги зміну ситуацій у державах-учасницях Конвенції і реагувати, зокрема, на будь-які натяки на досягнення консенсусу та єдності серед держав, до чого варто прагнути.⁴⁷ Окрім того, важливо мати на увазі позицію ЄСПЛ, згідно з якою він тлумачить та застосовує Конвенцію у спосіб, який робить права, що проголошені нею, практичними та ефективними, а не теоретичними та ілюзорними. У зв'язку із цим, як вважає сам ЄСПЛ, він може і повинен використовувати прийоми динамічного та еволюційного тлумачення, у протилежному випадку, це може стати на заваді його подальшого реформування.⁴⁸ Як влучно підкреслює С. Рабінович, підхід та праворозуміння ЄСПЛ характеризуються «ситуативною змінюваністю його

⁴² Gowder, *The Rule of Law*, 275.

⁴³ Consultative Council of European Judges (CCJE), Opinion № 20 (2017), "The role of courts with respect to the uniform application of the law", <https://rm.coe.int/opinion-no-20-2017-on-the-role-of-courts-with-respect-to-the-uniform-a/16807661e3>.

⁴⁴ Станіслав Шевчук, *Порівняльне прецедентне право з прав людини*. (Київ: Видавництво «Реферат», 2002), 71–2.

⁴⁵ Там само, 67.

⁴⁶ Аарон Барак, *Судейское усмотрение*, пер. с английского (Москва: НОРМА, 1999), 229.

⁴⁷ *Chapman v United Kingdom*, App. no. 27238/95 (ECtHR, 18 January, 2001).

⁴⁸ *Christine Goodwin v. the United Kingdom*, App. no. 28957/95, (ECtHR, 11 July 2002).

окремих положень при незмінності загальних принципів, використовуваних для їх вироблення». У рішеннях ЄСПЛ у «процесі позитивації природно-правових положень та безпосередньої інтеграції концепцій юснатуралізму в реальну юридичну практику відбувається їх соціальна функціоналізація й інструменталізація».⁴⁹ Це підкреслює безумовну практичну спрямованість тлумачення Конвенції Європейськими судом, що є переважаючим фактором у конкретних ситуаціях поряд із зв'язаністю своїми правовими позиціями. Це доводить і той факт, що, окрім динамічного тлумачення, існують, як мінімум, ще 2 підстави, за наявності яких ЄСПЛ відходить (*justification for overruling*) від усталеної практики (*well-established case law (WECL)*): невизначеність щодо конкретного питання в межах існуючої судової практики та стрімке збільшення кількості скарг, поданих до Суду щодо конкретного права, гарантованого Конвенцією.⁵⁰

Щодо українського Верховного Суду (далі – ВС) існує декілька напрямів впливу на формування єдиної правозастосовної практики. По-перше, відповідно до ст. 290 Кодексу адміністративного судочинства України ВС може виносити рішення у зразкових справах, коли у провадженні одного або декількох адміністративних судів знаходяться типові (однаковий суб'єкт владних повноважень, аналогічні підстави виникнення спору, що регулюються одними нормами права, аналогічні вимоги) адміністративні справи, кількість яких визначає доцільність ухвалення зразкового рішення.

По-друге, на Велику Палату Верховного Суду покладено завдання забезпечувати однакове застосування судами норм права, зокрема і через перегляд судових рішень у касаційному порядку.⁵¹ При цьому законом не передбачено конкретних способів та інструментів формування уніфікованого розуміння та застосування права судами України. Аналіз практики ВС демонструє, що використання можливостей відкритого реєстру судових рішень, інших цифрових можливостей, а також засобів юридичної техніки значною мірою сприяє виконанню цих завдань. Зокрема, у межах Великої Палати використовуються такі інструменти: написання рішень за новою структурою, в якій чітко виділяється правова позиція Великої Палати; використання активного гіперпосилання в текстах своїх рішень, що сприяє побудові зв'язків між рішеннями та посилюватиме значення правових позицій, системи взаємних посилань, індикації пілотних рішень та відступів від існуючої правової позиції; виділення «пілотних» рішень (у Великій Палаті запроваджено випуск щотижневих електронних піврічних бюлетенів та поточних дайджестів практики, а екстрених – у випадку відступу Великою Палатою від правових висновків ВС або ВСУ); написання суддями окремих думок для індикації справ, які не мають однозначного вирішення і рішення по яких ухвалюються з незнач-

⁴⁹ Сергій Рабінович, «Юснатуралістична аргументація в рішеннях Європейського суду з прав людини», *Конвенція'50*, <http://www.co.com.ua/article/rabinovych-s-yusnaturalistychna-argumentatsiya-v-rishennyakh-yevropeiskogo-sudu-z-prav-lyudy>.

⁵⁰ Alastair Mowbray, *The Development of Positive Obligations under the European Convention on Human Rights by the European Court of Human Rights (Human Rights Law in Perspective)* (Oxford, Portland Oregon: Hart Publishing, 2004), 256.

⁵¹ Про судоустрій і статус суддів, № 1402-VIII, ст. 45 (2016).

ною перевагою голосів, що робить правову позицію «хиткою» («close cases»), що у майбутньому може сприяти її зміні («overruling»)⁵².

Аналіз законодавства про судоустрій та процесуального законодавства не дає відповіді на питання про те, за яких підстав, у який спосіб та в якому порядку здійснюється зміна підходу Великої Палати до застосування норм чинного законодавства. Велика Палата у своїй практиці,⁵³ враховуючи практику ЄСПЛ, вирішила, що «з метою забезпечення єдності та сталості судової практики для відступу від висловлених раніше правових позицій Велика Палата ВС повинна мати ґрунтовні підстави: її попередні рішення мають бути помилковими, неефективними чи застосований у цих рішеннях підхід повинен очевидно застаріти внаслідок розвитку в певній сфері суспільних відносин або їх правового регулювання». У процесуальних кодексах України міститься обов'язок касаційних судів передати на розгляд палати, об'єднаної палати чи Великої Палати ВС справу, у межах якої виникла необхідність відійти від правової позиції ВС (ст. 403 ЦПК України, ст. 346 КАС України, ст. 320 ГПК України).

В українській правовій системі хоч прецедент і не є формально джерелом права, проте вищі судові органи та Конституційний Суд України (далі – КСУ) демонструють прихильність до концепції «зв'язаності своїми попередніми рішеннями». В Окремій думці до рішення від 03.02.2009 р. № 3-рп/2009 суддя КСУ В. М. Кампо називав недотримання своїх попередніх правових позицій КСУ (зокрема, мова йшла про встановлення вікових цензів та обмежень) «методологічним недоліком у розгляді справи, що не повною мірою відповідає засадам верховенства права, зокрема справедливості та розумності». Законом України «Про Конституційний Суд України» від 13 липня 2017 р.⁵⁴ передбачено, що КСУ викладає юридичну позицію у мотивувальній та/або резолютивній частині рішення, висновку; вона також може міститися в ухвалях про відмову у відкритті конституційного провадження у справі та про закриття конституційного провадження у справі, постановлених *Сенатом чи Великою палатою*. КСУ може розвивати і конкретизувати юридичну позицію Суду в своїх наступних актах, змінювати юридичну позицію в разі суттєвої зміни нормативного регулювання, яким керувався Суд при висловленні такої позиції, або за наявності об'єктивних підстав необхідності покращення захисту конституційних прав і свобод з урахуванням міжнародних зобов'язань України та за умови обґрунтування такої зміни в акті Суду.

⁵² Олена Кібенко, «Нові підходи Великої Палати Верховного Суду до забезпечення єдності судової практики», *Судебно-юридическая газета*, Листопад 23, 2018, <https://sud.ua/ru/news/blog/129294-novi-pidkhodi-velikoyi-palati-verkhovogo-sudu-do-zabezpechennya-yednosti-sudovoyi-praktiki>.

⁵³ Постанова Великої Палати Верховного Суду від 04 вересня 2018 року № 823/2042/16, <http://reyestr.court.gov.ua/Review/77969515>; Окрема думка суддів Великої Палати Верховного Суду Бакуліної С. В., Гудими Д. А., Данішевської В. І., Кібенко О. Р., Рогач Л. І., Уркевича В. Ю. до рішення від 12 червня 2018 № 823/378/16, дата звернення Серпень 20, 2019, <http://reyestr.court.gov.ua/Review/76441988#>.

⁵⁴ Про Конституційний Суд України, № 2136-VIII (2017).

V. Імплікації послідовності у горизонтальних правовідносинах

Варто зробити зауваження і про те, що послідовність є актуальною вимогою, яка сприяє визначеності у приватноправових відносинах. Щоправда, тут послідовність тісно пов'язана із стандартом добросовісності, який є своєрідним запобіжником зловживання наданими суб'єктам правами; таким чином, усі учасники правовідносин сподіваються на добру совість (*good faith and fair dealing*) та послідовність інших. В англосаксонській правовій сім'ї та у міжнародному праві презумпція такої послідовної добросовісності усіх втілюється в такому інституті, як естопель, який не дозволяє стороні змінювати раніше заявлену позицію, тобто забороняє непослідовну поведінку (*inconsistent behavior*) (див: Принципи УНІДРУА, Модельні правила європейського приватного права). Принагідно відзначити, що Верховний Суд в Україні успішно застосовує принцип «*non concedit venire contra factum proprium*» (ніхто не може діяти всупереч своїй попередній поведінці), який є власне вираженням естопелю (Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 09.04.2019 р. у справі № 903/394/18 та ін.).

Висновки

Як з'ясується, послідовність як універсальна вимога щодо організації людської діяльності та суспільних відносин має важливе правове значення. Послідовність знайшла своє відображення як вимога, що сприяє втіленню принципу правової визначеності на рівні нормотворчості та застосування і тлумачення права; також простежується її роль як вимоги у межах горизонтальних правовідносин. Враховуючи те, що послідовність як загальноуживаний термін має різні аспекти його розуміння, важливим є з'ясування особливостей його значення у праві. На рівні нормотворчості очевидним стало те, що на перший план виходить часовий вимір послідовності: держава протягом тривалого часу зберігає однаковими правила поведінки заради стабільності законних очікувань учасників суспільних відносин, а правила змінює чи скасовує, або навіть надає зворотної дії ним, лише за наявності достатніх та розумних підстав. Послідовність на рівні правозастосування та тлумачення права означає однакове ставлення та інтерпретацію аналогічних ситуацій, послідовну неупередженість суб'єктів застосування права, особливо суддів. Одночасно справедливому судочинству сприяють і уніфікація судової практики вищими судовими інстанціями та послідовне тлумачення норм Конституції органами конституційної юрисдикції. У такому разі втілений за допомогою послідовності принцип правової визначеності сприяє утвердженню рівності та справедливості в системі правового регулювання. Звичайно, що послідовність не може і не повинна бути представлена як абсолютна вимога: відхід від очікуваної послідовності у межах всієї системи правового регулювання допустимий лише за наявності розумних підстав та заради забезпечення обґрунтованої та законної мети, якою у парадигмі верховенства права може бути захист прав людини та законних інтересів.

Ураховуючи те, що стаття представлена як спроба окреслити контури проблематики, багато питань, піднятих у ній, потребують подальшого дослідження для цілісного розуміння ролі послідовності у правовому регулюванні. Серед них такі: регулятивне значення послідовності як вимоги до поведінки суб'єктів приватноправових відносин, а також до поведінки таких недержавних суб'єктів, як бізнес, громадські організації і т. д.; проблема послідовного тлумачення, особливо Конституції. Це надасть можливість сформулювати стійкі критерії послідовності, які можуть бути використані, зокрема, для оскарження непослідовних дій уповноважених суб'єктів держави та недержавних суб'єктів, як таких, що суперечать верховенству права.

© К. Буряковська, 2019

Bibliography

- Barak, Aaron. *Judge Discretion*. Moscow: NORMA, 1999 (in Russian).
- Beyeler v. Italy*, App no. 33202/96, (ECtHR, 5 January 2000). Accessed August 20, 2019. HUDOC: database. [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"itemid":\["001-58832"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{).
- Čakarević v. Croatia*, App no. 48921/13, (ECtHR, 26 April 2018, final 26/07/2018), accessed August 20, 2019, <https://laweuro.com/?p=7758>.
- Chapman v United Kingdom*, App. no. 27238/95 (ECtHR, 18 January, 2001). HUDOC: database. [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"fulltext":\["27238/95"\],"documentcollectionid2":\["GRAND CHAMBER","CHAMBER"\],"itemid":\["001-59154"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{).
- Christine Goodwin v. the United Kingdom*, App. no. 28957/95, (ECtHR, 11 July 2002). HUDOC: database. [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"fulltext":\["Christine%20Goodwin%20v.%20the%20United%20Kingdom"\],"documentcollectionid2":\["GRANDCHAMBER","CHAMBER"\],"itemid":\["001-60596"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{).
- "Consistent." *Merriam-Webster dictionary*. Accessed August 20, 2019. <https://www.merriam-webster.com/dictionary/consistent>.
- Decision of Supreme Court Grand Chamber, 04 September 2018, № 823/2042/16. <http://reyestr.court.gov.ua/Review/77969515> (in Ukrainian).
- Decision of Constitutional Court of Ukraine (First Senat) on constitutional complaint, 5 June 2019, № 3-r(I)/2019. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va03p710-19> (in Ukrainian).
- Finnis, John. *Natural Law and Natural Rights*. Moscow, 2012 (in Russian).
- Fuller, Lon. *Morality of Law*. Kyiv, 1999 (in Ukrainian).
- Gowder, Paul. *The Rule of Law in the Real World*. New York: Cambridge University Press, 2016.
- Hahn, Hugo J. "Continuity in the Law of International Organization." *Duke Law Journal* (1962): 379–422. <https://scholarship.law.duke.edu/dlj/vol11/iss3/3>.
- Khrystova, Ganna. *The Doctrine of State Positive Obligations in the Sphere of Human Rights*. Kharkiv, 2019 (in Ukrainian).
- Kibenko, Olena. "New Approaches of the Grand Chamber of the Supreme Court to Ensure the Unity of Court Practice". *Judicial-legal magazine*, November 23, 2018. <https://sud.ua/ru/news/blog/129294-novi-pidkhodi-velikoyi-palati-verkhovnogo-sudu-do-zabezpechennya-yednosti-sudovoyi-praktiki> (in Ukrainian).

- KIPS DOO and Drekalović v. Montenegro* (App. no. 28766/06) (ECtHR, 26 June 2018, final 26 September 2018). Accessed August 20, 2019. <https://laweuo.com/?p=7284>.
- Koziubra, Mykola, ed. *General Theory of Law*. Kyiv, 2015 (in Ukrainian).
- Lauterpacht, Hersch. *The Development of International Law by The Inter-National Court*. London, 1958.
- Law of Ukraine on Judicial System and the Status of Judges, № 1402-VIII, st. 45 (2016) (in Ukrainian).
- Law on Constitutional Court, № 2136-VIII (2017) (in Ukrainian).
- Las v. Croatia*, App. no. 55555/08, (ECtHR, 20 May 2010). HUDOC: database. Accessed August 20, 2019. [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"itemid":\["001-98827"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{).
- Loboiko, Leonil. "Balance of the Stages of Logical and Functional Sequences of Criminal Law Application." *Issues of crime prevention* 29 (2015): 99–108.
- Macmillan Essential Dictionary for Learners of English*, ed. Michael Rundell and Gwyneth Fox. Macmillan, 2003.
- Mahrelo, M. "The Concept "Legitimate Expectations" and the Principle of Legal Certainty: Causal or Symbiotic Relationship." *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy* 3 (2013): 127–35.
- Maksymov, Sergiy. "The Legal Reality as an Object of Philosophical Reasoning." Doctor of Legal Sciences Thesis, Kharkiv, 2002 (in Ukrainian).
- Mowbray, Alastair. *The Development of Positive Obligations under the European Convention on Human Rights by the European Court of Human Rights (Human Rights Law in Perspective)*. Oxford, Portland Oregon: Hart Publishing, 2004.
- Oharenko, Taisiia. "Stability of the Legal System and Socio-Legal Relations: Conditions and Principles." *European Perspectives* 3 (2013): 16–7.
- Pohrebniak, Stanislav. *Fundamental Principles of Law: Substantive Characteristic*. Kharkiv: Pravo, 2008 (in Ukrainian).
- Prescott, Edward. *The Nobel Prize*. <https://www.nobelprize.org/prizes/economic-sciences/2004/prescott/biographical/>.
- Pretty v. UK*, App. no. 2346/02 (ECtHR, 29 April 2002, final 29/07/2002). HUDOC: database. [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"fulltext":\["Pretty"\],"documentcollectionid2":\["GRANDC HAMBER","CHAMBER"\],"itemid":\["001-60448"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{).
- Rabinovych, Sergiy. "Naturalistic Reasoning in European Court of Human Rights Case-law." *Convention '50*. <http://www.c50.com.ua/article/rabinovych-s-yusnaturalistychna-argumentatsiya-v-rishennyakh-yevropeiskogo-sudu-z-prav-lyudy> (in Ukrainian).
- Rawls, John. *A Theory of Justice*. Harvard University Press, 1999.
- Report on the rule of law: European commission for democracy through law (Venice commission). Adopted by the Venice Commission at its 86th plenary session (Venice, 25–26 March 2011). Accessed August 20, 2019. [https://www.venice.coe.int/WebForms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2011\)003rev-e](https://www.venice.coe.int/WebForms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2011)003rev-e).
- Rule of Law Checklist. Adopted by the Venice Commission at its 106th Plenary Session (Venice, 11–12 March 2016). Accessed August 20, 2019. [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2016\)007-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2016)007-e).
- Savchyn, Mykhailo. *Modern Tendencies of Development of Constitutionalism in the Context of Globalization and Legal Pluralism*. Uzhhorod, 2018 (in Ukrainian).

- Separate Opinion of Grand Chamber of Supreme Court Judges of Bakulinoi S. V., Hudymy D. A., Danishevskoi V. I., Kibenko O. R., Rohach L. I., Urkevycha V. Yu. to the Judgement 12 June 2018 № 823/378/16. <http://reyestr.court.gov.ua/Review/76441988> (in Ukrainian).
- Shevchuk, Stanislav. *Comparative Case Law on Human Rights*. Kyiv: Publishing house «Referat», 2002 (in Ukrainian).
- Soroka, K., ed. *Basics of the Systemic Theory and of Systems Analysis*. Kharkiv: KhNAMH, 2004 (in Ukrainian).
- Svit Rozvag, TOV and others v. Ukraine*. App. no. 13290/11 and 2 others (ECtHR, 27 June 2019. HUDOC: database. Accessed August 20, 2019. [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"itemid":\["001-193994"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{)).
- Thaler, Richard and Sass, Sanstein, Cass. *Poshtovkh. Nudge. Improving decisions*. Kyiv: Nash Format, 2017 (in Ukrainian).
- The European Code of Good Administrative Behaviour. Accessed September 03, 2019. <https://www.ombudsman.europa.eu/pdf/en/3510>.
- Uvarova, Olena, ed. *Guiding Principles on Business and Human Rights: Implementing the United Nations "Protect, Respect and Remedy" Framework*, trans.: Kateryna Buriakovska, Yuliia Razmietaieva, Olena Uvarova, Dmytro Filipyskyiu. Kharkiv: Pravo, 2018 (in Ukrainian).
- Yzenzee, Y., and P. Kyrkhhof. *German State Law*. Vol. 1. Moscow: Yuryd. lyt., 1962 (in Russian).
- Consultative Council of European Judges (CCJE), Opinion № 20 (2017), "The role of courts with respect to the uniform application of the law." <https://rm.coe.int/opinion-no-20-2017-on-the-role-of-courts-with-respect-to-the-uniform-a/16807661e3>.

Катерина Буряковська. Вимога послідовності: зміст і роль у правовому регулюванні

Анотація. У статті зроблена спроба з'ясувати зміст та роль послідовності як вимоги, що впливає із принципу правової визначеності. Автор демонструє імплікації послідовності на рівні нормотворчості, застосування права та тлумачення права, піднімає питання про роль послідовності у межах горизонтальних правовідносин. Автор ставить завдання з'ясувати, яку інструментальну цінність несе ця вимога за умови її дотримання та які наслідки для правової системи у разі її недотримання.

Дослідження здійснюється на підставі аналізу зарубіжної та вітчизняної літератури, аналізу джерел м'якого права договірних органів з прав людини, а також судової практики. Констатується, що наявні матеріали дають можливість ознайомитись лише із деякими аспектами послідовності як правової вимоги, яка, зокрема, конкретизується у галузях та правових інститутах систем національного, наднаціонального та міжнародного права.

Автор досліджує різні тлумачення «послідовності» у загальному ужитку та з'ясовує, що усі аспекти тлумачення цього терміна проявляють себе тією чи іншою мірою у праві. Послідовність як вимога, що випливає із принципу правової визначеності, сприяє тому, що передбачуваність та довіра як важливі стовпи соціальної взаємодії втілюються. Це є актуальним і у взаємовідносинах між людиною і державою.

Зокрема, послідовність у межах законотворчості як провідному засобі втілення державної політики полягає у збереженні однакових правил поведінки протягом тривалого часу без необґрунтованих змін, скасування чи повернення дії норм у часі. Тут автор актуалізує питання про правове регулювання у ситуаціях загроз для правопорядку держави (окупація території, збройні конфлікти тощо).

Послідовність при застосуванні та тлумаченні норм права означає постійну неупередженість суб'єктів правозастосування. Акцентується увага на відповідальній ролі судів у сприянні єдиному застосуванню.

Послідовність є актуальною вимогою, яка сприяє визначеності у приватноправових відносинах, що вимагає подальшого дослідження.

Ключові слова: послідовність; нормотворчість; застосування права; верховенство права; правова визначеність; права людини.

Катерина Буряковская. Требование последовательности: содержание и роль в правовом регулировании

Аннотация. В статье сделана попытка выяснить содержание и роль последовательности как требования, следующего из принципа правовой определенности. Автор демонстрирует импликации последовательности на уровне нормотворчества, применения права и толкования права, поднимает вопрос о роли последовательности в пределах горизонтальных правоотношений. Автор ставит задачу выяснить, какую инструментальную ценность несет это требование при условии его соблюдения и какие последствия для правовой системы в случае его несоблюдения.

Исследование осуществляется на основании анализа зарубежной и отечественной литературы, анализа источников мягкого права договорных органов по правам человека, а также судебной практики. Констатируется, что имеющиеся материалы дают возможность ознакомиться лишь с некоторыми аспектами последовательности как правового требования, которое в частности конкретизируется в отраслях и правовых институтах систем национального, наднационального и международного права.

Автор исследует различные толкования «последовательности» в общем контексте и выясняет, что все аспекты толкования этого термина проявляют себя в той или иной степени в праве. Последовательность как требование следует из принципа правовой определенности, способствует тому, что предсказуемость и доверие как важные столбы социального взаимодействия воплощаются. Это актуально и во взаимоотношениях между человеком и государством.

В частности, последовательность в пределах законотворчества заключается в сохранении одинаковых правил поведения в течение длительного времени без необоснованных изменений, отмены или возврата действия норм во времени. Здесь также автор актуализирует вопрос о правовом регулировании в ситуациях угроз для правопорядка государства (оккупация территории, вооруженные конфликты и т. д.).

Последовательность в применении и толковании норм права означает постоянную беспристрастность субъектов правоприменения. Акцентируется внимание на ответственной роли судов в содействии унифицированному применению.

Последовательность является актуальным требованием, способствующим определенности в частноправовых отношениях, что требует дальнейшего исследования.

Ключевые слова: последовательность; нормотворчество; применение права; верховенство права; правовая определенность; права человека.

Kateryna Buriakovska. The Requirement of Consistency: Content and Role in Law Regulation

Abstract. The article attempts to clarify the meaning and role of consistency as a requirement arising from the principle of legal certainty. The author demonstrates the implications of consistency at the level of rulemaking, the application of law and the interpretation of law, raises questions about the role of consistency within horizontal legal relationships. The author is tasked with finding out

what instrumental value this requirement brings if it is complied with and what the consequences for the legal system are if it is not.

The research is based on analysis of foreign and domestic literature, analysis of sources of soft law of human rights treaty bodies, as well as case law. It is stated that the available materials give an opportunity to get acquainted with only some aspects of consistency as a legal requirement, which is specified in particular in the branches and legal institutions of the systems of national, supranational and international law.

The author explores the various interpretations of “consistency” in common usage and finds that all aspects of the interpretation of the term manifest themselves to varying degrees in law. Consistency, as a requirement that derives from the principle of legal certainty, promotes predictability and trust as important pillars of social interaction.

This is relevant in the relationship between people and the state. In particular, consistency within lawmaking as a leading mean of implementing public policy maintains the equal rules of conduct for a long time without unjustified changes, cancellations or reversals. Here the author updates the issue of legal regulation in situations of threats to the rule of law (occupation of the territory, armed conflicts, etc.).

Consistency in the application and interpretation of the rules of law implies the continued impartiality of law enforcement entities. Emphasis is placed on the responsible role of courts in facilitating uniform application and interpretation of law.

Consistency is a topical requirement that promotes certainty in private law relationships, which requires further investigation.

Keywords: consistency; law making process; application of law; rule of law; legal certainty; human rights.

Одержано / Received 10.09.2019